

Περιορίσθησαν δὲ αἱ ἐργασίαι ἐν τῷ κοίλῳ τοῦ Ὁδείου τοῦ Ἡρώδου καὶ ἐν μέρει ὑπὲρ αὐτό. Συνεπληρώθησαν τὰ ἐκ τῆς καταπτώσεως τοίχων καὶ διαρρήξεως τοῦ βράχου σχηματισθέντα χάσματα, ἀνηγέρθησαν τὰ κατάλληλα ἀναλήμματα καὶ κλίμακες πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ὑπὲρ τὸ Ὁδεῖον ἀρχαίας ὁδοῦ, καὶ ἐκαθαρίσθη τὸ κοῖλον ἀπὸ τῶν σωρῶν τῶν λίθων καὶ τῶν χωμάτων. Διὰ τῶν ἐν ταῖς ἐργασίαις ταύταις ἐργαζομένων ἐργατῶν ὁ κ. Σωτηριάδης ἐξερεύνησε καὶ μικρόν τι παρὰ τὸ Ἀστεροσκοπεῖον ἀποκαλυφθὲν ρωμαϊκῶν χρόνων νεκροταφεῖον. Ἐνταῦθα ἀνεφάνησαν τάφοι κεκαυμένων νεκρῶν πολυάριθμοι καὶ ὄχετοὶ ἐκ παλαιότερων οἰκήσεων, τεμάχια μιτρῶν πηλίνων καὶ δεκατρεῖς μικροὶ καὶ μεγάλοι κιονίσκοι ἐπιτάφιοι μετ' ἐπιγραφῶν δηλουσῶν τὰ ὀνόματα τῶν τεθαμμένων. Ἐδαπανήθησαν ἐν ταῖς ἐργασίαις ταύταις δρ. 505.

Σκαφικὴ τις ἐργασία ἐγένετο καὶ περὶ τὸ *Μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου* πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ σχεδίου τοῦ μνημείου τούτου, πρὸς ἀνεύρεσιν καταπεπτωκότων τυχόν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν αὐτοῦ καὶ πρὸς ἐξερεύνησιν λειψάνων τινῶν κτιρίων ἀναφανέντων κατὰ τὴν κατασκευὴν ὁδοῦ πρὸς μεταφορὰν μαρμάρων διὰ γενομένης ἐργασίας πρὸς στερέωσιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος μνημείου (ἶδε σελ. 21). Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ ἐποπτεύσαντος τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας ἐφόρου ἀρχαιοτήτων καὶ μέλους τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐταιρείας Α. Σκιᾶ ἀπεκαλύφθη ἅπαν τὸ κρηπίδωμα τοῦ μνημείου καὶ ἐξηρευνήθη ὁ περίξ χώρος μέχρι τοῦ βράχου, ἀλλ' οὐδὲν ἀρχιτεκτονικὸν μέλος τοῦ μνημείου εὐρέθη, οὐδὲ τάφος τις ἐφάνη ἐκεῖ, ὥστε ἢ ἦτο κτιστὸς ὁ τάφος ὑπὲρ τὸν βράχον καὶ ἐξηφανίσθη ἢ τὸ μνημεῖον δὲν ἐμπεριεῖχε καὶ τάφον, ὅπερ τὸ πιθανώτερον. Λείψανα δὲ τινα κτιρίου ἀναφανέντα κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς μνημονευθείσης ὁδοῦ ἐδείχθη ὅτι εἶνε λείψανα πύργου ὀχυρωματικοῦ προασπίζοντος τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου κατὰ ἐνδεχο-

μένης ἐπιθέσεως ἐκ τοῦ μέρους τῆς πόλεως· ἀναμφιβόλως ἄρα ὁ πύργος οὗτος ἀπετέλει μέρος τῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς τοῦ Μουσείου. Ἐδαπανήθησαν ἐν τῇ ἀνασκαφῇ ταύτῃ δρ. 988.

ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐφόρου Α. Σχιᾶ ἐξηκολούθησαν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος καὶ αἱ ἐν Ἐλευσῖνι ἀνασκαφαί. Κατὰ τὴν ἔκθεσιν αὐτοῦ αἱ ἀνασκαφαί περιωρίσθησαν εἰς τὴν τελείαν ἐξερεύνησιν τοῦ ὑπολειπομένου μέρους τῆς νοτίας αὐλῆς τοῦ ἱεροῦ, ἀρξαμένην ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1897. Τὰ εὐρήματα ὑπῆρξαν πενιχρὰ μὲν, ὡς καὶ ἄλλοτε, οὐχὶ ὅμως καὶ ἄνευ τινὸς σημασίας διότι διὰ τινων εὐρεθέντων παιδικῶν τάφων μετὰ γεωμετρικῶν ἀγγείων, κειμένων μεταξὺ τῶν ἐρειπίων προϊστορικῶν οἰκημάτων, καὶ διὰ τῆς εὐρέσεως ὁμοίων ἐρειπίων καὶ νεκρικῶν πυρῶν πολλαχοῦ τῆς Ἐλευσίνος καὶ τοῦ περὶ αὐτὴν χώρου ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ προϊστορικὸς ἐν Ἐλευσῖνι συνοικισμὸς ἦτο μέγας ἐκτεινόμενος καθ' ἅπασαν τὴν νοτίαν, τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν βορειοανατολικὴν πλευρὰν τοῦ λόφου, ἄνευ διακοπῆς. Ἐξερευνηθῆ δὲ καὶ μικρὸν μέρος τοῦ χώρου τούτου μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐν τῇ νοτίᾳ αὐλῇ ἀνασκαφῆς. Τὰ γενόμενα δὲ εὐρήματα εἶνε σχεδὸν μόνον ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα ἀγγείων προμηκηναϊκὰ καὶ γεωμετρικὰ, ἀλλ' ἅπαντα ἐν μεγάλῃ ἀφθονίᾳ καὶ ποικιλίᾳ. Ἐγένετο δὲ καὶ μεγάλη ἐργασία ἐν τῷ Μουσεῖῳ πρὸς κατάταξιν παλαιοτέρων τε καὶ νεωτέρων εὐρημάτων, συνετάχθη δὲ καὶ κατάλογος τῶν μέχρι τοῦ 1897 εὐρημάτων περιλαμβάνων ὑπὲρ τοὺς χιλίους ἀριθμούς. Διὰ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ ἐργασίας ταύτας ἐδαπανήθησαν δρ. 7,523.

Ἄλλη δὲ ἐν Ἀττικῇ ἀνασκαφῇ ἐγένετο ἐν Σουνίῳ ὑπὸ τοῦ ἐφόρου ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσεῖῳ καὶ μέλους τοῦ συμβουλίου τῆς Ἐταιρείας Βαλερίου Στάη. Σκοπὸς τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης ἦτο ἡ ἐξακρίβωσις τῶν τοῦ ναοῦ τῆς Σουνιάδος Ἀθηνᾶς καὶ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ περὶ αὐτὸν χώρου.

σόμεθα δὲ νὰ διαλάβωμεν περὶ αὐτῆς ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ, ὅταν, περατουμένης κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος, ὡς ἐλπίζομεν, τῆς ὅλης ἀνασκαφῆς τῆς στοᾶς, συντελεσθῇ καὶ τὸ τοπογραφικὸν αὐτῆς σχέδιον, ἄνευ τοῦ ὁποίου ἀδύνατον καθίσταται νὰ γίνωσι καταληπτὰ τὰ λεγόμενα ἡμῶν. Τότε δὲ θέλομεν συνάμα ἐκθέσει ἐν εἰδικῇ πραγματείᾳ καὶ τὰς νέας περὶ τῆς στοᾶς ἐρεύνας ἡμῶν ἐπὶ ζητημάτων, τὰ ὁποῖα οἱ πρὸ ἡμῶν περὶ αὐτῆς γράψαντες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ πραγματευθῶσιν, ἅτε στερούμενοι τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος. Τῆς ἐκπονήσεως τοῦ σχεδίου τούτου ἐπελήφθη ἤδη μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ ἀκριβείας ὁ φιλόπονος τῆς ἐταιρείας ἡμῶν ἀρχιτέκτων κ. Ἀλέξανδρος Λυκάκης.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 6 Ἰανουαρίου, 1899.

Κ. Δ. ΜΥΛΩΝΑΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΗ

ΠΑΡΑ ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟΝ ΤΟΥ ΦΙΛΟΠΑΠΠΟΥ

Τὴν παρὰ τὸ Μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου ἀνασκαφὴν ὑπέδειξεν ὁ διευθύνων τὰς πρὸς στερέωσιν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Παρθενῶνος ἐπισκευαστικὰς ἐργασίας νομομηχανικὸς Ν. Μπαλάνος τὸ μὲν ἀποβλέπων εἰς τὴν ἐξακριβῶσιν τοῦ σχεδίου τοῦ μνημείου τούτου, τὸ δὲ καὶ ἐλπίζων ὅτι ἠδύνατο νὰ εὑρεθῶσιν ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια ἀνήκοντα εἰς αὐτό. Ἐτέραν ἀφορμὴν τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης παρέσχον λείψανα τινὰ κτιρίου κατὰ τὴν βορείαν κλιτὸν τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου ἀποκαλυφθέντα ἐνῶ κατεσκευάζετο ἡ ὁδός, δι' ἧς ἔμελλον νὰ ἀχθῶσιν οἱ διὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ μνημείου χρήσιμοι λίθοι.

Ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη ἀνατεθεισά μοι ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας διεκόπη προῶρως, ἐπειδὴ ἡ δι' αὐτὴν ἐψηφισμένη χι-

λιόδραχος πίστωσις ἀπεδείχθη ἀνεπαρκής, ἀπεφασίσθη δὲ νὰ διακοπῶσι πᾶσαι αἱ ἀνασκαφαὶ κατὰ Δεκέμβριον, ὅπως συνήθως (1).

Ἡ κορυφή τοῦ λόφου τοῦ Μουσειῦ ἀνεσκάφη σχεδὸν ἅπασα πλὴν μέρους τινὸς πρὸς δυσμὰς τοῦ Μνημείου τοῦ Φιλοπάππου. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ μνημείου δὲν εὐρέθησαν εἰμὴ ὀλίγοι λίθοι οἱ πλείονες φανεροὶ ὄντες καὶ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς. Ἐνδέχεται ὅμως νὰ ἀνευρεθῶσι καὶ ἄλλοι, ἐὰν ἐπεκταθῇ ἡ ἀνασκαφὴ ἰδίως πρὸς βορρᾶν. Ἡ ἀνασκαφὴ τῶν θεμελιῶν τοῦ Μνημείου τοῦ Φιλοπάππου ἀπέδειξεν ὅτι τοῦτο ἦτο τετράγωνον, τὸ δὲ τέως γνωστὸν καὶ ὑπὸ τῶν περι Stuart καὶ Revett (2) ἐσχεδιασμένον ἡμικυκλικὸν κτίριον ἀπετέλει μέρος μόνον τοῦ ὅλου μνημείου, ἤτοι τὴν βορείαν πλευρὰν αὐτοῦ. Ἴδε τὸ ἐν πίν. 1 σχεδιαγράφημα. Πῶς ἦτο κατεσκευασμένον τὸ ὀπισθεν τοῦ ἡμικυκλίου τούτου μέρος τοῦ μνημείου δὲν εἶνε φανερόν, διότι σώζονται μόνον οἱ κατώτατοι λίθοι τοῦ κρηπιδώματος ἐπ' αὐτοῦ τοῦ βράχου τεθεμελιωμένοι. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν τῷ σωζομένῳ μαρμαρίνῳ μέρει τοῦ μνημείου ὑπεράνω τῆς ὀπισθίας κορινθιακῆς παραστάδος (3) ἅπαντες οἱ λίθοι φέρουσιν ἀναθύρωσιν, εἶνε φανερόν ὅτι καὶ ὀπισθεν τοῦ ἡμικυκλικοῦ μέρους ὑπῆρχε συνέχεια τοῦ μνημείου, ἴσως εἰδὸς τι στοᾶς. Τάφος τις οὐδαμοῦ ἐφάνη, καίτοι καλῶς ἐξηρηυήθη τὸ βραχῶδες ἔδαφος, ὥστε ἂν εἶνε ὀρθὴ ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸ μνημεῖον ἦτο ἐπιτύμβιον (4), πρέπει ἐν ταῦτῳ νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ τάφος οὗτος ὑπῆρχεν ὑπεράνω τοῦ ἐδάφους, ὥστε ἐξηφανίσθη ὀλοσχερῶς. Πολὺ πιθανώτερον ὅμως φαίνεται μοι ὅτι τὸ μνημεῖον δὲν εἶνε ἐπιτύμβιον, ἀλλὰ τιμητικὸν οἶα ἢ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐξέδρα Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ καὶ ἄλλαι ἀλλαγῶς ὑπάρχουσαι ἐξέδραι.

(1) Καὶ σπηλαιοειδῆ τινα οἰκήματα κατὰ τὴν βορείαν κλιτὸν τοῦ λόφου ἀνακαλυφθέντα ὡσαύτως κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς εἰρημένης ὁδοῦ ἔμειναν ἀνεξερεῦνητα.

(2) *Antiquities of Athens* τόμ. III σελ. 35 - 39. pl. I - XI.

(3) Ἴδε Stuart καὶ Revett ἔ. ἀν. Chap. V. pl. II - IV.

(4) Milehböfer παρὰ Baumeister, *Denkmäler d. kl. Alt.* I σελ. 159: An der Rückseite der Fassade, welche noch einen korinthischen Pilaster zeigt, stieß vermutlich ein quadratischer Bau mit dem eigentlichen Grabraume. Πρβλ. Lolling παρὰ Bäderker, *Griechenland*³ σελ. 94.

Ἴχνη τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως ὅπως οὖν σαφῆ καὶ βέβαια δὲν φαίνονται κατὰ τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου εἰς ὅσον ἐξετάθη ἡ ἀνασκαφή, ἴσως δὲ ὁ περιβόλος διήρχετο κατώτερον περιλαμβά-
νων ὀλόκληρον τὴν κορυφὴν ἐντός (1). Ἀληθῶς εὐρέθησαν αὐ-
τόθι ὄχι ὀλίγοι τοῖχοι ῥωμαϊκῶν κτισμάτων (πιθανῶς οἰκημάτων
τινῶν), ἀλλ' οὗτοι δὲν μοι φαίνονται ὅτι ἠδύναντο νὰ προξενή-
σωσι τὴν ἐξαφάνισιν τῶν ἰχνῶν τοῦ περιβόλου, ἐὰν διήρχετο αὐ-
τόθεν (2).

Τὸ ἄνωτέρω εἰρημένον κατὰ τὴν βορείαν κλιτὺν τοῦ λόφου
τοῦ Μουσείου κτίσμα, οὐ μέρος ἀνεκαλύφθη κατὰ τὴν κατα-
σκευὴν τῆς πρὸς μετακόμισιν τῶν λίθων ὁδοῦ, ἀνασκαφὴν ἐφάνη
ὅτι εἶνε πύργος τετράγωνος κατεσκευασμένος πρὸς ὑπεράσπισιν
τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ἀπὸ τῶν ἐκ τοῦ μέρους τῆς Ἀκροπόλεως
ἐπιθέσεων. Ἡ θέσις αὐτοῦ σημειοῦται ἐν τῷ ἐν πίν. 1 διαγράμ-
ματι ἀντιγεγραμμένῳ ἐκ τοῦ Atlas von Athen τοῦ Curtius καὶ
Kaupert, αὐτὰ δὲ τὰ εὐρεθέντα λείψανα τοῦ κτιρίου παριστᾷ τὸ
παρακείμενον ἐν τῷ αὐτῷ πίνακι σχεδιαγράφημα ὑπὸ κλίμακα
1: 200. Δεξιόθεν ἤτοι παρὰ τὸ δυτικὸν πλευρὸν τοῦ πύργου
εὐρέθη καὶ μέρος τοῦ τείχους· κατὰ τὸ ἕτερον πλευρὸν ὁμως τὰ
ἐπὶ τοῦ βράχου κλιμακωτὰ λαξεύματα, ἐφ' ὧν ἐπεκάθητο οἱ
λίθοι, εἶνε περιπλοκώτερα καὶ μᾶλλον συγκεχυμένα, ὥστε οὔτε ἡ
κατασκευὴ οὔτε ἡ διεύθυνσις τοῦ τείχους εἶνε σαφῆς ἐν τῷ παρόντι.
Ἴσως προεκτεινομένης τῆς ἀνασκαφῆς ἀνακαλυφθῶσι πλείονα καὶ
σαφέστερα ἴχνη. Ἄξιον σημειώσεως αὐτόθι εἶνε μικρὸν τι βᾶθρον
γ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ βράχου λελαξευμένον ἔχον μῆκος 0,50 πλά-
τος 0,38 καὶ ὕψος 0,24, φέρον δὲ ἄνωθεν τετράπλευρον κοί-
λωμα βᾶθους 0,05. Ὅπισθεν τοῦ βαθριδίου τούτου ὁ βράχος
ὑψοῦται καθέτως 0,44 ὡς βαθμὶς, ἔμπροσθεν δὲ ὑπάρχει κυκλο-
τερές τι λάξευμα ἀβαθές, ὅπερ δὲν εἶνε ἀποκεκαλυμμένον τε-

(1) Πρὸλ. Πaus. I, 25, 6: ἔστι δὲ ἐντός τοῦ περιβόλου τοῦ ἀρχαίου τὸ
Μουσεῖον.

(2) Μεταξὺ τῶν τοίχων τούτων εὐρέθησαν οὐκ ὀλίγα ἐκ τῶν γνωστῶν πυρα-
μιδοειδῶν ἢ κωνοειδῶν πηλίνων σωματίων (ἀγνύθων), ἄλλα δὲ τίνα καὶ ἐν τῇ
κατωτέρῳ τῆς κορυφῆς ἀνασκαφῇ, ὧν ἐν φέρει καὶ σφραγιδα, δυσδιάκριτον ὁμως.
Περὶ τῶν τοιοῦτων σωματίων διέλαβεν ἐπ' ἐσχάτων ὁ Ν. Γ. Χατζῆ - Ζωγίδης ἐν
'Ἀθηνᾶ τόμ. I' σελ. 541 ἐξ.

λείως πρὸς τὸ παρόν. Εἰς τί ἐχρησίμευε τὸ βαθριδίον τοῦτο, ἄδηλον, μοὶ φαίνεται δ' ὅμως ὄχι ἀπίθανον ὅτι ἐν αὐτῷ ἦτο ἐμπεπηγμένος ὄρος τις ἢ ἐρμῆς προσωκοδομημένος εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ τείχους. Πρὸς τὸν πρὸ τοῦ Διπύλου ὄρον Κεραμεικοῦ CIA. II, 1101, Mittheil. d. d. arch. Inst. Athen III πίν. III ἀριθ. 31, Πρακτικὰ τῆς Ἀρχ. Ἐτ. 1873 σιλ. 9. Ἐσωτερικῶς τοῦ πύργου ὁ βράχος εἶνε λελαξευμένος εἰς μικρὸν τετράγωνον χῶρον, ἀφοριζόμενον πρὸς τὰ ὄπισθεν ὑπὸ τοῦ μικροῦ τοίχου α κατεσκευασμένου ἐκ μικρῶν λίθων. Ὁ χῶρος οὗτος φαίνεται ὅτι ἦτο ἀποθήκη τις, διότι ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι αὐτόθεν ἐμάχοντο οἱ στρατιῶται, τὸ ὕψος τοῦ πύργου θὰ ἦτο πολὺ μικρόν. Τὸ δὲ τοιχάριον β ὡσαύτως ἐκ μικρῶν λίθων κατεσκευασμένον εἶνε παλαιότερον τοῦ πύργου καὶ εἰσχωρεῖ ὑπὸ τὰ θεμέλια αὐτοῦ. Τὸ κτίριον τοῦ πύργου εἶνε καλῶς κατεσκευασμένον διὰ πλινθιδῶν ἐκ λίθου πωρίνου καὶ ἀρουραίου ὅπως τὰ κτίρια τῶν καλλίστων χρόνων, καὶ τὰ παρὰ τὰ θεμέλια αὐτοῦ δὲ εὐρεθέντα ὄστρακα ἅπαντα δὲν εἶνε νεώτερα τοῦ Δ' π. X. αἰῶνος, οὐδὲν δὲ ἔχνος νεωτέρων χρόνων ἐφάνη αὐτόθι. Ὁ πύργος λοιπὸν ἀναμφιβόλως ἀνήκει εἰς τὸ φρούριον, ὅπερ κατεσκεύασεν ἡ πρώτη ἐν τῷ Μουσεῖῳ ἐγκατασταθεῖσα Μακεδονικὴ φρουρὰ ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Πελοπονησοῦ (1).

ΑΝΔΡΕΑΣ Ν. ΣΚΙΑΣ

(1) Πaus. I, 25, 5. Πλουτ. Δημ. 34.